

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของการศึกษา

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในตลาดการค้าโลก มีปริมาณการค้าหลายล้านตันต่อปี โดยกระทรวงเกษตรสหรัฐอเมริกาประมาณการว่าผลผลิตข้าวโลกในปีการผลิต 2547/48 จะเพิ่มขึ้นจากปี 2545/47 ประมาณร้อยละ 3.2 และมีปริมาณการค้า 25.4 ล้านตันข้าวสาร สำหรับผลผลิตข้าวโลกฤดูใหม่ปี 2548/49 จะมีปริมาณเพิ่มขึ้นเป็น 410.3 ล้านตันข้าวสาร เนื่องจากผลผลิตของประเทศผู้ผลิตข้าวที่สำคัญของโลกจะมีปริมาณเพิ่มขึ้น ส่วนการบริโภคข้าวโลกจะมีประมาณ 416.6 ล้านตันข้าวสาร สูงกว่าปริมาณผลผลิตประมาณ 6.3 ล้านตันข้าวสาร ทำให้ต้องบริโภคข้าวในสต็อกส่งผลให้สต็อกข้าวโลกลดลง สำหรับการค้าข้าวโลกปี 2549 จะมีประมาณ 25.1 ล้านตันข้าวสาร (พงษ์ศักดิ์, 2548)

ประเทศไทยซึ่งเป็นผู้ผลิตและส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก ผลิตข้าวทุกภาคของประเทศประมาณ 66 ล้านไร่ มีปริมาณการผลิตข้าวรวมทั้งข้าวนาปีและนาปรังในปี 2548/49 จำนวน 30 ล้านตันข้าวเปลือก เพิ่มขึ้นจากปี 2543/44 ประมาณ 5 ล้านตันข้าวเปลือก (ตาราง 1.1) ข้าวเป็นสินค้าเกษตรที่มีเป้าหมายเพื่อการส่งออก ดังนั้นราคาจึงถูกกำหนดจากปริมาณและความต้องการในตลาดโลก ถ้าปริมาณข้าวมีมากกว่าความต้องการ ราคาข้าวในตลาดโลกจะลดลง ส่งผลให้ราคาข้าวในประเทศลดลงด้วยประกอบกับเกษตรกรไทยมีต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงโดยเฉพาะข้าวนาปี ผลผลิตต่อไร่อยู่ในระดับต่ำเนื่องจากข้าวนาปีต้องใช้น้ำในการผลิตมากต้องอาศัยน้ำชลประทาน (ตาราง 1.2) การเพิ่มผลผลิตทำได้ยาก มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ปลูกซึ่งไม่สามารถควบคุมน้ำได้ รวมทั้งปัญหาด้านสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมและขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี ซึ่งเป็นจุดอ่อนของไทยในตลาดส่งออกเนื่องจากปริมาณส่งออกสูงแต่คุณภาพและราคาต่ำกว่าประเทศคู่แข่งรายอื่น

การพัฒนาภาคเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิตยังมีน้อย เช่น ที่ดินแรงงาน ทน การจัดการ ตลอดจนปัจจัยการผลิตใหม่ ๆ เช่น เมล็ดพันธุ์ดี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ปุ๋ย เครื่องจักรกลการเกษตร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อใช้ร่วมกับการผลิตอย่างถูกวิธีในปริมาณที่เหมาะสมจะช่วยเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้น

เมล็ดพันธุ์ดีมีคุณภาพสูงนับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการเพาะปลูก เพราะนอกจากจะช่วยให้เกษตรกรได้ผลผลิตสูงสม่ำเสมอและมีลักษณะตรงตามพันธุ์นั้น ๆ แล้ว ยังมีส่วนอย่างมากต่อ

คุณภาพของผลผลิตที่ดี ตรงตามความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศด้วย ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีและมีคุณภาพสูงสำหรับส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เพาะปลูกเป็นปัญหาที่สำคัญสำหรับประเทศไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดทำโครงการผลิตและขยายพันธุ์พืชขึ้นเมื่อปี 2515 โดยมอบหมายให้กรมวิชาการเกษตรดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์คัดและเมล็ดพันธุ์หลัก และให้กรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์ขยายและเมล็ดพันธุ์จำหน่าย และได้เริ่มจัดตั้งศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชแห่งแรกขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อปี 2519 ปัจจุบันมี 23 ศูนย์ กระจายอยู่ทั่วประเทศ สำหรับภาคใต้มีอยู่ 3 ศูนย์ คือ ศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 6 จังหวัดพัทลุง ศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี และศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 23 จังหวัดปัตตานี โดยมีหน้าที่ดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นพืชหลัก ได้แก่ พันธุ์ชยันต 1 ปทุมธานี 1 เนียงพัทลุง เล็บนกปัตตานี สำหรับจำหน่ายให้ส่วนราชการ เอกชน และเกษตรกรทั่วไป

ตาราง 1.1 ผลผลิตข้าวรวมทั้งประเทศ ปี 2543/44 – 2548/49

หน่วย: ล้านตันข้าวเปลือก

รายการ	ปี	ปี	ปี	ปี	ปี	ปี
	2543/44	2544/45	2545/46	2546/47	2547/48	2548/49
ฤดูนาปี	19.788	22.410	21.566	23.142	22.650	23.539
ฤดูนาปรัง	6.056	5.624	6.426	6.332	5.888	6.750
ผลผลิตรวม	25.844	28.034	27.992	29.474	28.538	30.289

ที่มา: ดัดแปลงจาก <http://www.riceexporters.or.th/production.htm>

ตาราง 1.2 พื้นที่ ผลผลิต และผลผลิตเฉลี่ยข้าวรวมทั้งประเทศ ปี 2548/49

ภาค	ข้าวนาปี						ข้าวนาปรัง					
	พื้นที่ (ล้านไร่)		ผลผลิต (ล้านตัน)		ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)		พื้นที่ (ล้านไร่)		ผลผลิต (ล้านตัน)		ผลผลิตเฉลี่ย (กก.)	
	48/49	49/50	48/49	49/50	48/49	49/50	48/49	49/50	48/49	49/50	48/49	49/50
เหนือ	12.73	12.79	6.64	6.48	521	507	2.97	3.07	1.96	2.11	660	686
อีสาน	32.88	33.04	10.40	10.65	316	322	0.72	0.61	0.36	0.30	497	493
กลาง	9.90	9.94	5.56	5.61	562	564	5.03	5.52	3.49	3.99	693	723
ใต้	2.09	2.10	0.79	0.81	378	387	0.19	0.23	0.08	0.10	429	437
รวม	57.61	57.87	23.40	23.56	406	407	8.91	9.44	5.89	6.50	661	689

ที่มา: ดัดแปลงจาก <http://www.riceexporters.or.th/production.htm>

ศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้เริ่มดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ตั้งแต่ปี 2537 มีเป้าหมายการผลิตปีละประมาณ 2,000 ตัน โดยรับเมล็ดพันธุ์หลักจากศูนย์วิจัยข้าว สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรที่ผ่านการคัดเลือกแล้วนำไปปลูกในแปลงขยายพันธุ์ โดยมีการควบคุมและให้คำแนะนำในการผลิตจากเจ้าหน้าที่ทุกขั้นตอน ตลอดจนการตรวจสอบคุณภาพและรับซื้อเมล็ดพันธุ์คืน ซึ่งจะให้ราคาสูงกว่าราคาโรงสีตามคุณภาพเมล็ดพันธุ์ (ตาราง 1.3) จากนั้นนำเข้าโรงงานเพื่อปรับปรุงสภาพเมล็ดพันธุ์และจำหน่ายต่อไป (วีระวุฒิ, 2546)

ตาราง 1.3 ราคาข้าวเปลือกที่ความชื้นมากกว่า 19%

หน่วย: บาทต่อตัน

ปีการเพาะปลูก	ราคาโรงสี	ราคาที่ศูนย์ฯ รับซื้อ	ส่วนต่าง	% ส่วนต่าง
2539/40	3,894	5,000	1,106	28.40
2540/41	5,976	5,500	-476	-7.97
2541/42	4,153	5,500	1,347	32.43
2542/43	3,430	5,500	2,070	60.35
2543/44	3,516	5,500	1,984	56.43
2544/45	3,860	6,000	2,140	55.44
2545/46	4,040	7,000	2,960	73.27
2546/47	4,756	7,200	2,444	51.39
2547/48	6,002	7,200	1,198	19.96
2548/49	5,919	8,800	2,881	48.67

ที่มา: ดัดแปลงจาก <http://www.oae.go.th/Price/MonthPrice/s-n-20.htm>

จากตาราง 1.3 จะเห็นว่าราคาข้าวเปลือกที่ศูนย์ฯ รับซื้อต่างจากราคาโรงสีมาก เนื่องจากราคาโรงสีเป็นราคาข้าวเปลือกธรรมดาแต่ราคาที่ศูนย์ฯ ซื้อเป็นราคาเมล็ดพันธุ์ ดังนั้นราคาจึงต่างต่างกันมาก และการดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์มีหลายขั้นตอน เช่น การจัดทำแปลงขยายพันธุ์ การตรวจสอบคุณภาพ การปรับปรุงสภาพ เป็นต้น ขั้นตอนการจัดทำแปลงขยายพันธุ์ เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งปลูกขยายพันธุ์เพื่อให้พันธุ์ดีมีปริมาณมากขึ้น ซึ่งต้องใช้พื้นที่และแรงงานในการดำเนินงานมาก ต้องอาศัยพื้นที่และเกษตรกรเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ในระดับไร่นา ภายใต้การควบคุมดูแลจากเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ ตั้งแต่การเตรียมดิน จนถึงการขนส่งเมล็ดพันธุ์จำหน่ายให้แก่ศูนย์ฯ ทั้งนี้ปัจจัยการผลิตและต้นทุนในการผลิตทุกชนิดเกษตรกรจะต้องจัดหาและเสียค่าใช้จ่ายเอง เช่น ค่าเมล็ดพันธุ์หลัก ค่าเตรียมดิน ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมีต่าง ๆ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าแรงงานเก็บเกี่ยว ตลอดจนค่าขนส่งเมล็ดพันธุ์

พื้นที่จัดทำแปลงขยายพันธุ์ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอเมือง อำเภอปากพนัง และอำเภอหัวไทร เป็นพื้นที่ที่ศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้สำรวจคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกรเข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ให้เกษตรกรจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าว โดยเฉพาะข้าวพันธุ์ชัยนาท 1 ได้ผลิตตั้งแต่ ปี 2539 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่มีเป้าหมายการผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่น เนื่องจากเป็นที่ต้องการของตลาด สำหรับในฤดูแล้งปี 2548 มีเป้าหมายการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชัยนาท 1 เฉพาะในเขตนี้ประมาณ 600 ตัน

จากการสังเกตและติดตามการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรพบว่าค่าใช้จ่ายในการผลิตสูงทั้งการผลิตและการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว ส่งผลถึงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวทั้งระบบของศูนย์ฯ การศึกษาค้นคว้าจึงต้องการศึกษาถึงสถานการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร เพื่อทราบถึงประสิทธิภาพการผลิตทั้งทางเทคนิค (Technical Efficiency) และทางเศรษฐกิจ (Economic Efficiency) และวิเคราะห์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ทำให้ทราบว่ามีการผลิตได้บ้างที่มีอิทธิพลต่อการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตเป็นไปอย่างเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งจะเป็นเครื่องชี้ให้เกษตรกรและศูนย์ฯ เห็นถึงปัญหาในการใช้ปัจจัยการผลิต และปรับใช้ปัจจัยการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงสุดตามหลักเศรษฐศาสตร์ ตลอดจนศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรสมาชิกศูนย์ฯ ซึ่งผลจากการศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้สูงขึ้น รวมทั้งพัฒนาแนวทางการดำเนินงานของศูนย์ฯ เพื่อให้การส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ดีเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรมากที่สุด

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาถึงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร
- 1.2.2 เพื่อศึกษาถึงลักษณะการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร
- 1.2.3 เพื่อประมาณการสมการการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร
- 1.2.4 เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบถึงประสิทธิภาพทางเทคนิคและทางเศรษฐกิจของการใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆ ที่ใช้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร
- 1.2.5 เพื่อศึกษาถึงต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร
- 1.2.6 เพื่อศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร เพื่อพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ดีแก่เกษตรกรต่อไป

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทราบถึงลักษณะการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิต ตลอดจนประสิทธิภาพทางเทคนิคและทางเศรษฐกิจของปัจจัยการผลิตแต่ละชนิด รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชัณษาท 1 ในฤดูแล้ง ปีการเพาะปลูก 2548 กับศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้ไปปรับใช้เพื่อพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร ให้มีประสิทธิภาพและพัฒนาแนวทางการดำเนินงานของศูนย์ฯ ให้เป็นที่ยอมรับของเกษตรกรมากที่สุด

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงสภาพการผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชัณษาท 1 ในฤดูแล้ง ปีการเพาะปลูก 2548 ของเกษตรกรสมาชิกศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอปากพ่อง อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยศึกษาถึงเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร การใช้ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่มีผลต่อประสิทธิภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา

1.5 นิยามศัพท์

“เกษตรกร” หมายถึง เกษตรกรสมาชิกแปลงขยายพันธุ์ของศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่เมล็ดพันธุ์ข้าวชัณษาท 1 ในฤดูแล้ง ปีการเพาะปลูก 2548 ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช

“เมล็ดพันธุ์ข้าว” หมายถึง เมล็ดพันธุ์ข้าวชัณษาท 1

“อาชีพหลัก” หมายถึง อาชีพของเกษตรกรที่เป็นรายได้หลักของครอบครัว

“อาชีพรอง” หมายถึง อาชีพที่สร้างรายได้เสริมให้เกษตรกร

“การไถตะ” หมายถึง การไถพื้นที่นาเพื่อปรับโครงสร้างดินและตากดิน

“การไถแปร” หมายถึง การไถพื้นที่นาเพื่อกำจัดวัชพืชและย่อยดิน และไขน้ำเข้าข้างไว้ให้เศษพืชย่อยสลาย

“การตรวจกำจัดพันธุ์ปน” หมายถึง การตรวจทำลายพืชอื่นและวัชพืชร้ายแรงในแปลงขยายพันธุ์

“แปลงขยายพันธุ์” หมายถึง พื้นที่นาที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวกับศูนย์ฯ

“ปริมาณการใช้เครื่องจักร” หมายถึง สัดส่วน (คิดเป็นร้อยละ) การใช้เครื่องจักรแต่ละชนิดในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กรณีที่เกษตรกรใช้เครื่องจักรผลิตพืชหลายชนิด

“การขนรวมกอง” หมายถึง การเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวมาไว้รวมกันหลังจากเกี่ยวมัดและบรรจุกระสอบ

“การขนส่ง” หมายถึง การขนส่งเมล็ดพันธุ์ข้าวจากแปลงนาเกษตรกรมาจำหน่ายที่ศูนย์ฯ

“ทุน” หมายถึง ทรัพย์สินทางการเกษตรหรือเครื่องจักรเครื่องมือที่เกษตรกรใช้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ประกอบด้วย รถไถนา เครื่องสูบน้ำ ท่อสูบน้ำ เครื่องนวดพันธุ์สารเคมี และอุปกรณ์อื่นๆ เช่น ลูกดี คราด จอบ เสียม เป็นต้น